

Prezident, nebo Krokadyl? Ke sporu o autorství jednoho překladu

[Kritická příloha *Revolver Revue*, 7, 1997]

Na přelomu památných let 1989–90 vyvolalo v kuloárech nakladatelských domů a literárních periodik veliké haló prohlášení Josefa Škvoreckého, jímž se přihlásil k autorství či spoluautorství (k této nesrovnalosti se vrátíme) čtyř Zábranových próz a stejným dechem i k autorství překladu *Prezydenta Krokadylů* Warrena Millera. Mohu-li soudit z vlastní zkušenosti, nejčastější reakcí byly v té době rozšířené zorničky (úžasem i chutí skandálu) a zvolání typu „Co ten Škvoreckej blbne?“

K rozhodnutí zabývat se tématem po sedmi letech na stránkách *Kritické přílohy* mě vedou dvě pohnutky. První je řádu objektivního, druhá subjektivní.

Navzdory všemu hlaholu, zvučícímu v kuloárech, pivnicích a vinárnách, pronikl na stránky tisku jediný hlas zpochybňující Škvoreckého tvrzení¹ – které zato tvoří námět celé řady rozhovorů a příspěvků z pera J. Škvoreckého. Není myslím od věci na tuto

1 O. Špilarová: „Tajemství, nebo metamorfóza?“, viz v bibliografii (Špi 1a). Příspěvek měl pohnutý osud. Byl odeslán do *Literárních novin* v září r. 1990. Redakce *LtN* zaslala rukopis J. Škvoreckému, aby se eventuálně k věci vyjádřil. Škvorecký nabídku odmítl, ale o dva měsíce později uveřejnil bez vědomí redakce *LtN* v *Lidových novinách* článek pod titulkem „Josef Škvorecký objasňuje: jak to bylo s překladem *Prezydenta Krokadylů*“ (Šk 10), v němž s rukopisem O. Špilarové polemizoval – aniž jej zmínil. Příspěvek O. Špilarové vyšel teprve v prvním únorovém čísle *LtN* r. 1991. V témže čísle byla zveřejněna „douška“ (Špi 1b), v níž pisatelka reagovala na článek J. Škvoreckého v *Lidových novinách*. *LtN* nato poskytly J. Škvoreckému prostor k odpovědi v polovině března (Šk 11) a současně prohlásily, že se k tématu napříště nebudou vracet. Neotištěny tudíž zůstaly příspěvek J. Pelána (Pel), stručné shrnutí O. Špilarové (Špi 2) a dopis I. Hájků.

Navzdory původnímu prohlášení vyšel nicméně po pěti letech na stránkách *LtN* nový třísloupcový článek J. Škvoreckého „Jak to bylo s *Prezydentem Krokadylů*“ (Šk 13).

nevyváženost poukázat. Svoboda tisku prosím, ale hledání pravdy si ponechme do privátu, zhusta s upřesňujícím dodatkem, tak příznačným pro českou duši: „Mezi náma, jo...“ Kdysi jsme tato slova pronášeli bázlživě, dnes je díme rozšafně: na jiný doklad revolučního zvratu v národní mysli jsem v tomto punktu nenarazil.

Druhý důvod spočívá ve skutečnosti, že jsem jedním z těch, kteří se domnívají, že *Prezydenta Krokadýlů* překládal Jan Zábrana, nikoli Josef Škvorecký. Mé přesvědčení je dáno prvořadě – a v tom jde o argument subjektivní – jazykovým citem, který se představě, že by *Prezydenta Krokadýlů* překládal *kdokoli jiný* než Zábrana, vzpouzí s obdivuhodnou rozhodností. Svému jazykovému citu důvěřuji natolik (oprávněně čili nic), že jsem ochoten vsadit na kartu Zábrana deset ku jedné.

Čímž zkraje prohlašuji navýsost jasně, že jsem pozorovatel zaujatý – s tím, že se stejně upřímně domnívám, že zaujatost není synonymem předpojatosti.

Na otázku, jak se dobrat prokazatelně pravdy, neexistuje příměřená odpověď. Zábranovy deníky nepřekrývají kritické období. Textologický rozbor Zábranových a Škvoreckého překladů by pak byl řešením obávám se toliko zdánlivým: věc je příliš horká, názory jedněch i druhých příliš vyhocené. Za nějakých třicet čtyřicet let bude možná dnešní spor vítaným námětem nějaké té diplomové práce; dnes by se podobný pokus jevil velmi ošemetně – o to spíš, že v daném případě jde o dva překladatele, kteří byli ve stálém osobním i pracovním styku, a existují-li interference, musely by být posuzovány i z tohoto úhlu. Vysvětlete tohle počítači.²

Lze tedy toliko *polemizovat*, víceméně podložené a víceméně smysluplně. A tím se dostáváme k druhému způsobu, kterým je možné celou záležitost nazřít: přesvědčivost či nepřesvědčivost Škvoreckého argumentace.

Pakliže žádné z vysvětlení, která Škvorecký postupem doby předložil, neotřáslo mým vnitřním přesvědčením, je to bezesporu tím, že dotyčná vysvětlení jsou konstantně proměnlivá a zhusťta rozporuplná. Tato nedůslednost a rozporuplnost tvoří svou

2 Ani Škvorecký metodě příliš nevěří: „*Pochybuji [...], že sebelepší analýza může přinést ,conclusive evidence‘.*“ (Šk 11)

podstatou nejzřejmější argument v neprospěch Škvoreckého. Vycházím ze svého archivu, který, aniž si jakkoli činí nárok na úplnost, obsahuje následující:

- Šk 1 J. Škvorecký: In memoriam Jan Zábrana, *Listy*, č. 5, říjen 1984
- Šk 2 J. Škvorecký: *Franz Kafka, jazz a jiné marginálie*, Sixty-Eight Publishers, Toronto, prosinec 1988
- Šk 3 J. Škvorecký: Pozlacený věk, *Revolver Revue*, listopad 1989
- Šk 4 J. Škvorecký: A New Page of Czechoslovak History, the End of the Canadian Chapter, *The Globe and Mail*, 2. 12. 1989. Úryvek z interview J. Kirchhoffa je ocitován ve Šk 5
- Biblio** Bibliografie zasláná J. Škvoreckým nakladatelství Odeon (leden 1990)
- Šk 5 J. Škvorecký: Už to mohu říct, *Svobodné slovo*, 6. 2. 1990
- Šk 6 J. Škvorecký: Vraždy ve dvojici, *Lidové noviny*, 21. 3. 1990
- Šk 7 J. Škvorecký: A Taste for Mystery, *Book World*, 15. 4. 1990
- Šk 8 Přepracovaný rukopis „Pozlaceného věku“ zasláný francouzské překladatelce s dodatečnými vpisky podle telefonických pokynů J. Škvoreckého (franc. „L'Âge plaqué d'or“, in *Prague, secrets et métamorphoses*, Autrement, č. HS 46, květen 1990)
- BJŠ** Bibliografie J. Škvoreckého, část I., ed. I. Matouš, Společnost Josefa Škvoreckého, září 1990
- Zel** J. Zelenka: Na čtvrtý pokus, *Literární noviny*, č. 30, 25. 10. 1990
- Luk 1** J. Lukeš: Letem literárním světem, *Lidové noviny*, 7. 12. 1990
- Šk 9 J. Škvorecký: Jak jsme s Honzou Zábranou psali dějiny Československa, *Západ*, č. 4, 1990, přetištěno in *Bulletin Společnosti Josefa Škvoreckého*, č. 4-5/1990
- Šk 10 J. Škvorecký: Josef Škvorecký objasňuje, *Lidové noviny*, 29. 12. 1990
- Špi 1a O. Špilarová: Tajemství, nebo metamorfóza?, *Literární noviny*, č. 6, 7. 2. 1991
- Špi 1b O. Špilarová: Vražda bez záruky aneb Douška, tamtéž
- Luk 2** J. Lukeš: Útoky, obhajoby a nakladatelské činy: Škvoreckým na uvítanou, *Lidové noviny*, 22. 2. 1991
- Šk 11 J. Škvorecký: Vážená redakce, *Literární noviny*, č. 11, 21. 3. 1991
- Špi 2 O. Špilarová: Ad acta, zasláno *Literárním novinám*, nepublikováno (duben 1991)

- Pel J. Pelán: Škvorecký versus Zábřana, zasláno *Literárním novinám*, nepublikováno (duben 1991)
- Hra B. Hrabal: *Růžový kavalír*, Pražská imaginace, Praha 1991
- Šk 12 J. Škvorecký: Příběh neúspěšného tenorsaxofonisty, *Lidové noviny*, 24. 9. 1994
- Luk 3 J. Lukeš: Od skandálu k řádu a zpět, *Lidové noviny*, 1. 10. 1994
- Šk 13 J. Škvorecký: Jak to bylo s Prezydentem Krokadýlů, *Literární noviny*, č. 21, 22. 5. 1996

Na indexu

Dříve než se budeme podrobněji zabývat Škvoreckého jednotlivými argumenty, vyvstává zcela prostá otázka, a sice proč Škvorecký nepřeložil *Prezydenta Krokadýlů* pod svým jménem.

A tu nám Škvorecký předhodí kuriózní sdělení, totiž že „*byl tehdy zakázáný*“ (Šk 2), potažmo „*na indexu*“ (Šk 13 + podobně Šk 8, Šk 10, Šk 12) – jedno z těch sdělení, která dnes padají s lehkostí podzimního listí. Jistě, padne-li z úst Josefa Škvoreckého, máme přirozenou reakci: věříme mu na slovo. Ve světle jeho budoucí občanské a politické angažovanosti si s jeho přítomností „*na indexu*“ na počátku šedesátých let nebudeme a priori lámat hlavu.

Avšak respekt, který pociťujeme vůči postoji Škvoreckého za Pražského jara a normalizace, nám nikterak nebrání připomenout, že v této záležitosti se píše léta 1961–63 a že „*indexem*“ je tu míněn nikoli prvořadě index autorský, nýbrž překladatelský. A nebrání nám ani v otázce, jak je možné, pakliže byl Škvorecký na indexu, že překládal dál, jako by se nechumelilo: Faulkner (1961), Lewis (1962), Hammett (1963), nehledě k překladům časopiseckým. Nebrání nám konečně ani poukázat na to, že v témže roce, kdy vyšel *Prezydent Krokadýlů*, se na pultech objevil Škvoreckého druhý autorský titul, *Legenda Emöke*.

V daném období Škvorecký rovněž uveřejnil přes šedesát článků a recenzí.³ Je zastoupen ve sborníku Čs. spisovatele *Povídka '62*.

3 In *Host do domu, Krásná literatura, Almanach Klubu čtenářů, Kultura, Kulturní tvorba, Literární noviny, Nové knihy, Plamen* aj.

Je spoluautorem scénáře (a autorem písňových textů) televizního filmu *Revue pro banjo*, uvedeného roku 1963.

Osamělost přespolního běžce

Co se týče konkrétně *Prezydenta Krokadylů*, Škvorecký jako překladatel nepřipadal v úvahu z následujících důvodů:

Šlo o „román napsaný od začátku do konce slangem“ (Šk 8), přičemž Škvorecký byl „smutně proslulý pro slang [...] Zbabělců“ (ibid.). Škvorecký byl tudíž „podezřelý“ (Šk 8: výrazu je použito sedmkrát) jako „čerstvě prokletý autor Zbabělců“ (Šk 7) a obecněji, v očích kádrového oddělení, pro pochybný třídní původ, jako „buržoazně-aristokratický třídní nepřítel“ (Šk 8).

Toto dvojí tvrzení se jeví sporné v několikerém ohledu.

Prezident Krokadylů, kterého Škvorecký ve své funkci odpovědného redaktora SNKLU – předchůdce Odeonu – navrhl k vydání, byl publikován v roce 1963; traktace ohledně povolení „problematického“ titulu trvaly dle Škvoreckého dva roky (Šk 13), přičemž „krytí“ bylo dohodnuto hned zkraje (ibid. + Šk 8, Šk 10, Šk 12). V roce 1961 vyšel však ve *Světové literatuře* Škvoreckého překlad *Osamělosti přespolního běžce* Allana Sillitoea.⁴

Letmé srovnání obou titulů se v tomto případě víc než nabízí. Vedle *Zběsilého života* P. Passoliniho v překladu Radovana Krátkého⁵ tvoří *Prezident Krokadylů* a *Osamělost přespolního běžce* v první polovině šedesátých let jediné tři překladové tituly položené na mluvě „spodiny“. V *Osamělosti* tudíž nalezneme – listuji namátkou – *vodprejsknout*, *vyfásnout*, *zblejsknout*, *chlupatej*, *velký hovno*, *srát*. Čemu přesně říká Škvorecký „slang“?

Vratkost argumentu, na niž poukázala už O. Špilarová (Špi 1a), vedla Škvoreckého k zpětnému upřesnění; místo výrazu „slang“ volí napříště „naturalismus“: „*Námítka [...] se dá snadno vyvrátit. Sillitoeův román není ani podle tehdejších měřítek ‚naturalistický‘; a když, tak nesrovnatelně míň než Prezident.*“ (Šk 10) Nedomnívám

4 SL 2, 1961.

5 Na pokračování in *Světová literatura* 1962.

se, že by Škvoreckého sémantická klíčka „vyvracela námitku“. Je mi zatěžko představit si kulturní politruky, kterak besedují o tom, do jaké míry je Millerův *serout* naturalističtější než Sillitoeův *posera* či je-li *chlupatej* realističtější než *chlupáč*. Jistě, v Millerovi nalezneme narážky (konkrétně na homosexualitu), jež v Sillitoeovi nefigurují. Leč představa, že by dobová cenzura uvažovala o tom, že Škvorecký sice smí překládat „méně naturalistického“ Sillitoea, ale v žádném případě „více naturalistického“ Millera, je velmi krkolomná. Nehledě k tomu, že věty jako „*Chlápci jako já vohlodaj ty jeho do růžova vopečeny hnáty až na kost* (míněny jsou hnáty policistovy) *a budou kolem doutnajících trosek pastáku křepčit jako pomínutý*“ si v „míře naturalismu“ nikterak nezadají s jakoukoli pasáží z *Prezydenta Krokadýlů*.

Rozdíl v pojetí obou překladů je nadto v mých očích natolik zřejmý, že si neodpustím připomenout ironickou poznámku Špiarové: „*Překládal-li Škvorecký Prezydenta Krokadýlů [...], nemohu se ubránit pocitu, že Sillitoea v tom případě přeložil někdo jiný.*“ (Špi 1a) Škvorecký na to odpovídá: „*Styly obou překladů jsou pochopitelně odlišné, stejně jako se od sebe velmi liší styly originálů.*“ (Šk 10) Ty, kdo mají jisté ponětí o překládání, argument ovšem nepřesvědčí, tím spíš, že ve hře jsou dvě výrazné překladatelské osobnosti, každá se svým stylem, se svými tiky a preferencemi. Jistě, textologický rozbor...

Zmiňovat pak, byť v podobě argumentu kádrováků, „pochybný třídní původ“ v daném kontextu – tj. ve srovnání s „třídním původem“ Jana Zábřany – hraničí s nevkusem.

Zábřana strávil mládí objížděním kriminálů, v nichž odpykávali své imaginární zločiny oba rodiče, odsouzení v době stalinových procesů za „spiknutí proti republice“ na 10 a 18 let. Zábřana, zapsaný na teologické fakultě, musel po čtyřech semestrech studia opustit; v letech 1952–55 se živil jako dělník. Ani v době, kdy publikoval své první překlady z ruštiny, nebyl Zábřana prost podezření oficiálních míst; stačí připomenout udavačské dopisy, které docházely na překladatelskou sekci Svazu spisovatelů.

Škvoreckému nezabránil *jeho* pochybný třídní původ vydat v roce 1958 svůj autorský debut, „problematické“ a provokativní *Zbabělce*, nezabránil mu stát se redaktorem největšího českého

překladového nakladatelství v mimořádně hlídané oblasti anglo-americké literatury, nezabránil mu v kritickém období publikovat články a vydávat překlady včetně slangového a naturalistického Sillitoea, nezabránil mu vydat vlastní knížku v témže roce, kdy byl publikován *Prezydent Krokadýlů*.

Babel, Sejfullinová

Dle Škvoreckého se Jan Zábrana celý život k překladu hlásil, aby kryl – v zájmu „*konspirace*“ – reálného původce překladu: „*Zmínil jsem se o děsu v jeho kostech a připadá mi tedy psychologicky pochopitelné, že [tím] sledoval jediný cíl: jak utvrdit v myslích přátel vědomí, že on je autorem.*“ (Šk 13)

Zde ovšem zaráží míra aktivity, s jakou si Zábrana překlad „přivlastňuje“. Existuje řada svědectví o tom, že Zábrana o *Prezydentovi Krokadýlů* hovořil jako o svém nejlepším překladatelském díle. Jedním z nich (a pohříchu jediným zaznamenaným) je i Hrabalův odstavec věnovaný problému v *Růžovém kavalírovi*:

„*A Milan [Albich] povídá... Tak jsem se dozvěděl, že Prezidenta Krokadýlů přeložil Josef Škvorecký a ne Zábrana, co ty na to? Povídám: Já jsem ten čas kamarádil se Zábranou, zrovna tak jako s Frantou Jungwirthem. A Zábrana celý ten rok a dyl byl nadšený Krokadýlem a kde byl, tam podával informace o tom senzačním textu, jaké mu to dává práce, ale jak je nadšený, že ze všech svých překladů tohoto si váží nejvíc, ani ne tak beatníků, ani ne Doktora Živaga, ale Warrena Millera... a doplňovali se s Frantou Jungwirthem ve variacích na těžko přeložitelné věty Prezidenta Krokadýlů... povídám u vodky, že podle mne Millera přeložil Honza Zábrana, tak jak to říkal i Franta Jungwirth... bon!*“ (Hra)⁶

6 Pokračování Hrabalova textu je pak zajímavé z jiného hlediska, a sice ve věci zkraje zmiňovaného „Mezi náma, jo...“: „*A Milan [Albich] nevěděl nic jiného, než že napsal Pepíkovi Škvoreckému o našem rozhovoru. [...] A já jsem s Albichem přestal mluvit, protože jsem jej k tomu dopisu nezmocnil, nedal jsem mu mandát...*“ Zveřejnění Hrabalova svědectví (respektive reedice inkriminovaného textu v hrabalovských Spisech v roce 1995) vedlo nicméně Škvoreckého k tomu, aby se po několika letech nanovo k věci vyjádřil (Šk 13).

Dochovala se též korespondence, kterou si Zábřana vyměnil s Warrenem Millerem. Jde o korespondenci pracovního rázu, o dotazy, které překladatel klade autorovi, aby se ujistil, že výchozí text překládá co možná nejvěrněji. Škvorecký k tomu podotýká: „Protože Zábřana vystupoval jako překladatel Krokadýlů, podepisoval dopisy Millerovi. [...] Nechtěli jsme riskovat.“ (Šk 11) Podle svědků, kteří měli možnost do Zábřanovy korespondence nahlédnout, zaráží však naivita některých dotazů. Je všeobecně známo, že Zábřana se anglicky naučil jako samouk, a v době, kdy překládal *Prezidenta Krokadýlů*, se potýkal s jazykovými problémy a neznalostí amerických reálií, jejichž znalost se dá naopak v zásadě automaticky předpokládat u absolventů anglistiky a amerikanistiky.

Ostatně Zábřana se neomezil na pracovní korespondenci. Millerovi zaslal také fotografickou knihu o Praze a monografii o Teodorikovi, jeho dceři dětskou knížku v angličtině.⁷

Zábřana je rovněž podepsán pod doslovem nazvaným „Millerova harlemská balada a jak jsem ji překládal“. Bylo opravdu nutné to formulovat v první osobě? Nebyl by přirozenější – pakliže by šlo o podvod – méně explicitní obrat typu „a jak ji překládal“? Bylo by pak zapotřebí v podobném typu doslovu *lhát* tak velmi osobně (ať už by byl autorem doslovu Škvorecký nebo Zábřana): „Uplatnil jsem určité zkušenosti, které jsem získal při některých svých dřívějších překladech z ruštiny (*Babel*, *Sejfullinová*)...“? Lze celkový tón doslovu – tón překladatelských zpovědí – přičíst na vrub toliko „provokaci“ a nevidět za ním než „dlouhý nos na škol-dozorce [...] režimu“ (Šk 11)? Kuriózní je také Škvoreckého sdělení o „politické“ roli doslovu: „Jan Řezáč i Honza se snažili všelijak knihu zachránit, [...] mezi jiným také tím, že Honza podepsal můj doslov s posledními několika odstavci tzv. zaštitujícími, tj. silně politickými, jak se lze přesvědčit v prvním vydání knihy.“ (Šk 10) Dotáhneme-li toto sdělení, vyjde nám představa Jana Zábřany jako politické autority na úrovni šéfredaktora nakladatelství – respektive vyšší, neboť autoři obranářských doslovů bývali pečlivě

7 Jak vyplývá z Millerova děkovného dopisu Zábřanovi, přetištěného v *Jistotě nejhoršího*, Čs. spisovatel, 1991, str. 150–151.

volení z řad nenapadnutelných straníků. Ale v rozporu s tvrzením Škvoreckého doslov nemá obranářskou roli: tu hraje předmluva Zdeňka Taxe, v níž je řeč o „důsledcích kapitalistického způsobu života“ a „politické závažnosti“ knihy.

Fecerunt ioculum aneb i nadále konspirace

V souvislosti s rozpory ohledně údajného autorství překladu *Prezydenta Krokodýlů* nelze opominout zmatek, v němž nás Škvorecký udržuje ve věci svého autorství či spoluautorství tří *Vražd* a dětské knížky *Táňa a dva pistolníci*.⁸ Ve své polemice se přidržím *Vražd*, o nichž máme k dispozici výrazně víc informací. Co se týče *Táni*, již Škvorecký zpravidla přiřazuje k *Vraždám*, je nicméně nutno přičinit poznámku. „*Já dodal příběh [...], dialogy pak obstaral Jan Zábrana*,“ říká Škvorecký (Šk 5). Ale *Táňa* podle všeho vznikala za Zábranova pobytu v Tatrách na počátku šedesátých let. Dochovaly se dopisy, v nichž píše své ženě o tom, jak knížka pokračuje. Konspirace?⁹

Leč vraťme se k *Vraždám*.

„*Byly to [ve skutečnosti] mé knihy.*“ (Šk 4)

„*Já vymyslel děj a psali jsme to společně.*“ (Šk 5)

„*Dělali jsme to tak, že jsme si to spolu vymysleli, detailně, kapitolu po kapitole. Udělali jsme si podrobnou osnovu. Já jsem to pak napsal, on to zredigoval a připsal do toho všelijaké básně.*“ (Šk 6) (Vše zdůraznil P. O.)

I za předpokladu, že opomineme do očí bijící rozpory v citovaných příspěvcích a vyjdeme toliko z posledního, nejčerstvěji publikovaného, rozuzlení se nám nedostane:

„*Bohudíky jsem měl rukopisy dvou z těch detektivek a Táni, které jsem potom uložil v Thomas Fisher Rare Books Library*

8 *Vražda pro štěstí*, 1962; *Vražda se zárukou*, 1964; *Táňa a dva pistolníci*, 1965; *Vražda v zastoupení*, 1967.

9 Jedním z těch, kteří měli ke korespondenci přístup, je i J. Pelán: „*Marie Zábrana mi ukázala dopisy psané z Horního Smokovce, v nichž Zábrana detailně popisuje, jak se mu rodí pod rukama příběh Táni a dvou pistolníků.*“ (Pel)

Torontské univerzity, takže jsem nevěřícím mohl dokázat, že podle synopse, kterou jsme si vymysleli s Honzou, jsem tyhle artefakty opravdu napsal. [...] Navíc jsme do třetí detektivky [...] vložili akrostich [...], který zní „Škvorecký et Zábrana fecerunt ioculum“, tj. že Š. a Z. si dovolili žertík.“ (Šk 13)

Chápu-li správně první větu, poté co Škvorecký a Zábrana „vymysleli synopsi“, Škvorecký usedl za stůl a „napsal“ text knížek. Znamená to tedy, že Zábrana se od věci distancoval? Akrostich zmíněný ve druhé větě svědčí spíše o opaku. Nestojí Škvoreckému za to alespoň v jednom ze svých mnoha příspěvků toto vše vysvětlit a shrnout? Dále:

Vězel-li Zábranovi „v kostech děs z komunismu“ (Šk 13), který jej vedl k tomu, aby se spontánně hlásil celý život k *Prezydentovi Krokadýlů* i v nejužším kruhu přátel, je pak logické, že by souhlasil s uvedením akrostichu jinde? A protože s ním souhlasil, je pak logické, že by tajil Škvoreckého autorství překladu *Prezydenta Krokadýlů* i v době, kdy Škvoreckému i jemu vycházely vlastní knihy?

Neznačil-li Zábrana nikdy nic v tom smyslu, že by ne(spolu)napsal *Vraždy* a nepřeložil *Prezydenta Krokadýlů*, bylo to, vysvětluje Škvorecký, v zájmu utajení. Což nezabránilo Škvoreckému „prozradit“ boudu s *Vraždami* dvěma blízkým osobám, Jarmile Emmerové a Lubomíru Dorůžkovi (Šk 13 + podobně Šk 9). Ponechme stranou otázku, zdali to nebylo vůči Zábranovi trochu nelojální, a položme si jinou: proč kamarádům – když už ona „konspirace“ nebyla zas tak zatraceně konspirativní – prozradit jedno a ne druhé?¹⁰

Nepochybněji v žádném případě Škvoreckého participaci na *Vraždách*. V tomto smyslu je akrostich konečným důkazem – nehledě k tomu, že za stylem detektivek se skutečně rýsuje Škvoreckého spisovatelská osobnost, a neobjevil-li nikdo za třicet let akrostich, žádný trochu citlivější čtenář nepochyboval zato o tom, že *Vraždy* jsou „ovlivněné“ Škvoreckým.

10 Zde ovšem vycházím z posledního Škvoreckého článku (Šk 13). V příspěvku J. Lukeše z února 1991 (Luk 2) je citován Škvoreckého dopis redakci, z něhož vyplývá, že Emmerová a Dorůžka byli zasvěceni i do případu *Prezydent Krokadýlů*. O tomto rozporu viz dále.

Poukazují na jinou skutečnost, totiž že Škvorecký nikdy nepřesnil povahu své participace – respektive si v tomto bodu trvale odporuje.

Pouze pro úplnost třetí a poslední Škvoreckého argument ve věci detektivek, totiž „zelená limonáda“:

„V průběhu let jsem od pozorných čtenářů [...] dostával dopisy, kde se se sympatickou škodolibostí pozastavovali nad tím, že zelená limonáda se v české literatuře pije pouze ve Zbabělcích a v Zábranových detektivkách.“ (Šk 11)

„Jedna [čtenářka] mě identifikovala podle zelené limonády, jež se v české literatuře pije jen ve Zbabělcích a v těchle [...] opusech.“ (Šk 9)

Na rozdíl od akrostichu tu jde o argument dokonale scestný: není nic snazšího než si představit, že by Zábrana (pokud by býval psal detektivky sám) použil artefaktu zcela záměrně jako signál vyslaný na adresu přítele. Tímto soukromým pomrkáváním se literatura hemží odpradávná a podobných případů bychom mohli nalézt desetitisíce.

Jarmila Emmerová a Lubomír Dorůžka se k otázce – pokud je mi známo – nikdy veřejně nevyslovili. Opakují, že nikterak nezpochybňují Škvoreckého účast na *Vraždách*, ale budiž mi dovoleno z toho vyvodit, že celá věc není tak jasná, jak nám to nejasně líčí Škvorecký.

Ještě k zelené limonádě

Ale hlavní důvod, proč jsem se rozhovořil o detektivkách, spočívá v tom, že Škvorecký sám jich systematicky používá k podložení tvrzení o svém autorství překladu *Prezydenta Krokadýlů*. Způsob argumentace můžeme bez ironie shrnout následovně: Jsem-li spoluautorem (autorem?) *Vražd* (viz akrostich, rukopisy na Torontské univerzitě a zelená limonáda), jsem *tudíž* autorem překladu *Prezydenta Krokadýlů*. Tohoto amalgámu používá Škvorecký s takovou důsledností, že místy nevíme, hovoří-li právě o jednom či o druhém:

„Od několika lidí, kteří netušili, že já jsem pachatel, jsem i v exilu slyšel, jak je to nádherný román a báječný překlad. Jakési dobré

exilové čtenáře dokonce neušlo, že zelená limonáda se v české literatuře pije pouze ve Zbabělcích a v Zábranových detektivkách, a vyvodila z toho příslušné závěry.“ (Šk 13) Nikoli, citát neobsahuje jedinou vynechávku.

„Dnes už to mohu říct“ aneb sametová revoluce s jedenáctiměsíčním předstihem

Shrnu-li Škvoreckého rozličná tvrzení v příspěvcích, které mám k dispozici, vyjde nám následující:

JŠ je výlučným autorem <i>Vražd</i>	JŠ je autorem <i>Vražd</i> s výhradou	JŠ je spoluautorem <i>Vražd</i>
Šk 4	Šk 5, Šk 13	Biblio, Šk 6, Šk 7, Šk 9, Šk 10, Šk 11

Vymezení kategorie „autor s výhradou“ v opozici k „spoluautor“ je v některých případech nesnadné. Vycházím ze dvou citací: „*Já vymyslel děj a psali jsme to společně – on takové ty poetické pasáže.*“ (Šk 5) a „*Podle synopse, kterou jsme si vymysleli s Honzou, jsem tyhle artefakty opravdu napsal.*“ (Šk 13)

JŠ je výlučným překladatelem <i>PK</i>	JŠ je překladatelem <i>PK</i> s výhradou	JŠ je spolupřekladatelem <i>PK</i>	Překladatelem <i>PK</i> je J. Zábrana
Biblio, Šk 2, Šk 8, Šk 9, Luk 2, Šk 13	Šk 10, Šk 11	— ¹¹	Šk 1, Šk 3

¹¹ Předpokládám-li, že výraz „spolupráce“, který se v souvislosti s *Prezydentem Krokadýlů* objevuje, je nutno chápat ve smyslu „pokrývačství“, nikoli společné práce.

„Výhradou“ mám na mysli: „Přepsal můj rukopis na stroji a zredigoval jej.“ (Šk 10); „Byl pod překladem podepsaný a měl na něm podíl (důkladně jej zredigoval).“ (Šk 11)

Zmínka o „důkladném zredigování“ je sama o sobě překvapivá. Redigovat, resp. revidovat překlad lze dvojím způsobem: z hlediska výchozího jazyka nebo z hlediska stylistických úprav češtinářských. První můžeme v daném kontextu vyloučit (Zábrana „*anglicky tehdy ještě moc neuměl*“ [Šk 12]), v úvahu tedy připadají toliko zásahy a úpravy češtinářské. V tom případě by se ovšem role obrátily: Zábrana by se stal redaktorem redaktora Škvoreckého, jehož si současně „*nesmírně vážil jako spisovatele*“ (Šk 13) – to jest jako stylisty. Při dobré vůli by nám zbývala hypotéza, že Škvorecký dodal jakožto zkušenější anglista podstročníky a Zábranovým „důkladným zredigováním“ má vlastně na mysli překlad jako takový. Jenomže *toto* Škvorecký neříká; *Prezydenta Krokadýlů* přece přeložil „*se všemi příslušnými znaky své díkce*“ (Šk 8), Zábrana „*[mu] pouze propůjčil jméno*“ (Šk 13). Ono „důkladné zredigování“ působí zkrátka nadměru zapeklitě. (Stranou prozatím ponechávám podobně mysteriózní důvody, které by vedly Zábranu k tomu, aby Škvoreckého rukopis „přepisoval na stroji“.)

Rozpory a nesrovnalosti v souvislosti s *Prezydentem Krokadýlů*, na které zčásti poukazoval už článek O. Špilarové (Špi 1a) i nepublikovaný příspěvek J. Pelána (Pel), vysvětluje Škvorecký následovně:

„*Jedna věc je shromáždit články napsané v rozmezí několika let a navíc v poměrech, jaké do konce roku 1989 v českých věcech vládly, a objevovat v člancích rozpory, jiná věc je v rozmezí těch let a v té situaci konzistentní články psát. Byl jsem vždycky dost zaměstnaný člověk a o některých věcech jsem, přiznávám se, dvakrát nepřemýšlel.*“ (Šk 11)

Jako psychologický argument by toto vysvětlení mohlo – do jisté míry – obstát, pokud by dotyčné rozpory a nesrovnalosti skončily ve chvíli, kdy si je Škvorecký sám uvedomil¹² – a nepokračovaly dál s neztenčenou intenzitou.

Zmatek vládne i ohledně okamžiku, kdy „*už to mohl říct*“ (Šk 5): míněn je samozřejmě pád komunistického režimu. Háček

12 Tj. v říjnu 1990, kdy dostal k nahlédnutí rukopis O. Špilarové.

je v tom, že k *Prezydentovi Krokadýlů* se Škvorecký přihlásil přinejmenším o jedenáct měsíců dřív (Šk 2). Vysvětlení, že ve *Franzi Kafkovi, jazzu a jiných margináliích* mohl záležitost zveřejnit, protože šlo o knihu „*exilového nakladatelství a ty se do Prahy dostávaly jen v omezeném počtu výtisků*“ (Šk 11), zatímco v *Revolver Revue* věc „*samozřejmě neuváděl*“ (Šk 10), neboť šlo o „*časopis sice ineditní, ale právě proto, předpokládal jsem, ostře sledovaný na StB*“ (Šk 11), naprosto neobstojí. Exilový nakladatel Škvorecký nemohl rozumně předpokládat, že tituly vycházející v Sixty-Eight Publishers nejsou do týdne k mání na pražském MV.

O to víc pak zpětně zarazí nekrolog, který Škvorecký uveřejnil po Zábranově smrti v exilových *Listech* (Šk 1). Obsahuje velmi zestručnělý výčet autorů přeložených Janem Zábranou¹³ – a nic, skutečně nic nenutilo Škvoreckého uvádět zcela explicitně právě Warrena Millera.

„Jediný svědek“

„*Vážený pane doktore, zde je moje vyjádření, jak jste si přál. [...] Jestli chcete, zavolejte dr. Jarmilu Emmerovou a dr. Lubomíra Dorůžku, kteří o naší spolupráci věděli.*“ (Z dopisu J. Lukešovi, citováno in Luk 2.)

„*O překladu Prezydenta Krokadýlů věděla pouze moje žena a Igor Hájek.*“ (Šk 13)

Podotýkám, aby nedošlo k nedorozumění, že Škvoreckého dopis, v němž se odvolává na Emmerovou a Dorůžku, se týká jednoznačně a výlučně autorství překladu *Prezydenta Krokadýlů*. Ve Šk 9 je v souvislosti s *Prezydentem Krokadýlů* zmiňován Dorůžka. Ze Šk 13 naopak stejně jednoznačně vyplývá, že Emmerová a Dorůžka věděli pouze o *Vraždách* a do *Prezydenta Krokadýlů* že zaslěnění nebyli.

O I. Hájkovi se Škvorecký zmiňuje pokud vím až ve svém článku z roku 1996; ve dvou příspěvcích, které můžeme považovat

13 Sedm autorů (tři ruské a čtyři americké) z celkových sedmačtyřiceti, odhlédneme-li od dalších sto patnácti uvedených v časopisech a sbornících.

za přímou repliku O. Špilarové (Šk 10 + Šk 11), o něm zmínka není – což působí nelogicky. Argument je tedy pozdní; vznikl zdá se až poté, co Hájek zaslal spontánně do *Literárních novin* text, v němž podpořil Škvoreckého. Příspěvek zůstal nepublikován (srov. pozn. 1).¹⁴ Máme však k dispozici vyličení Škvoreckého:

„Existoval svědek, nebožtík Igor Hájek. Psal jsem s ním někdy v šedesátých letech článek pro Světovou literaturu, já seděl u stroje, a Igor si všiml, že na rubu papírů, na něž jsem článek vyklepával, je strojopis překladu s mými rukopisnými opravami. Igor Prezidenta Krokadýlů dobře znal, neboť v dějinách cenzurních zásahů v Československu patří tomuhle románu významné místo, a Igora jsem o cenzurní afěře, která se táhla dva roky, průběžně informoval. Igor hned pochopil, že se stal svědkem pokrývačství, ale protože byl nad jiné diskrétní člověk, neřekl nic. Teprve po mnoha letech [...] popsal právě vyličenou historku v krátkém článku a poslal jej do Literárek. Tam ale [...] článek neotiskli. Tím mě zbavili jediného svědka toho, že překladatelem té notorické knihy jsem byl já a Honza mi pouze propůjčil jméno.“ (Šk 13)

Nikoli, *Literární noviny* nezbavily Škvoreckého důkazu, že je překladatelem *Prezidenta Krokadýlů* – prostě proto, že z citovaného záznamu toto nikterak nevyplývá. Shrňme-li, vyjde nám pouze tolik, že Hájek viděl u Škvoreckého „*strojopis překladu s [jeho] rukopisnými opravami*“. V témže Škvoreckého článku se pak o něco dál dočteme: „*Honza můj překlad průběžně četl, jak jsem mu jej dával kapitolu po kapitole*.“ (Šk 13) Pakliže ovšem Zábrana překlad „četl“ (zde nikoli „redigoval“ ani „nepřepisoval na stroji“), předpokládám, že jej měl u sebe. A kdyby byl Igor Hájek navštívil Zábranu místo Škvoreckého, usoudil by bezpochyby, že Zábrana právě překládá *Prezidenta Krokadýlů*. Z rukopisných poznámek Škvoreckého by pak vyvodil nadmíru přirozeně, že Zábrana dává svůj překlad „číst“ příteli a redaktoru Škvoreckému. V tom případě by se též vysvětlila záhada ohledně „přepisování na stroji“.

Chronologie dle Škvoreckého má v sobě cosi ionescovského:

1) Škvorecký přeloží *Prezidenta Krokadýlů* v ruce. 2) Předá svůj rukopis Zábranovi, aby ho přepsal na stroji. 3) Zábrana jej

14 O fotokopii Hájkova příspěvku jsem marně žádal v redakci *LtN*.

přepsaný vrátí Škvoreckému. 4) Škvorecký vpíše do strojopisu rukopisné opravy (zde vstupuje na scénu I. Hájek: vidí strojopis – který ovšem naklepal Zábřana – s poznámkami Škvoreckého). 5) Škvorecký předá Zábřanův strojopis s vlastními rukopisnými poznámkami (na rubu je nyní článek pro *Světovou literaturu*) Zábřanovi s žádostí, aby jej „důkladně zredigoval“. 6) Zábřana důkladně zrediguje Škvoreckého rukopisný překlad, přepsaný mezitím Zábřanou na psacím stroji a opatřený rukopisnými poznámkami Škvoreckého, a vrátí jej Škvoreckému. 7) Škvorecký Zábřanou přepsaný a zredigovaný Škvoreckého překlad „formálně zrediguje“ (Šk 12) a 8) napíše k němu doslov, v němž si přivlastní Zábřanovy překlady z ruštiny, aby utvrdil své nadřazené v představě (nikým ovšem nezpochybňované), že knihu přeložil Zábřana. 9) Zábřana podepíše doslov, celý šťastný, že dobrá věc se podařila.

Proboha

Dostáváme se konečně k jedinému pádnému argumentu J. Škvoreckého: proč by si „*proboha*“ přivlastňoval cizí překlad, „*když sám [měl] překladů dost, nemluvě o knihách, které [...] napsal?*“ (Šk 13)

Argument je to opravdu pádný, nikoli však věcný: zde opouštíme pole racionální diskuse a přecházíme do sféry psychologické. A podotýkám zkraje, že v následujících řádkách jde o čiré spekulace – pakliže je zveřejňuji, je to právě a pouze proto, že tuto otázku si zákonitě položí každý. Současně se omlouvám Josefu Škvoreckému, pokud v nich zajdu příliš daleko.

Stranou ponechávám argument, který jsem několikrát zaslech, ale jenž se mi jeví scestný – totiž pohnutky lukrativní.

Osobně bych sázel na kombinaci dvou lidských rysů, společenské ctižádosti a sklonu k mytizaci – s důrazem na druhý.

Leč začněme ctižádostí, přestože ji Škvorecký popírá či alespoň zpochybňuje („*Čím jsem starší, tím jsem méně ctižádostivý.*“ [Šk 13]).

V českých zemích se překladatelství odjakživa těšilo výraznému zájmu a společenskému ocenění. Škvorecký se překládání věnoval náruživě; domnívám se, že úroveň překladu mu ležela na

srdci stejně jako vlastní knihy. Překladatel Škvorecký patří ostatně bezesporu mezi desítku nejlepších své doby. Avšak – a tím se možná dostáváme k jádru pudla – mezi deseti nejlepšími a jedním nejlepším je pořád ještě zásadní rozdíl. Překladatel Zábranova dimenze se v té které jazykové oblasti objeví jednou za padesát nebo sto let. A jakkoli to může znít nepravděpodobně, tradiční komplex překladatelů vůči autorům má v českém kontextu svůj protějšek – méně rozšířený, ale stejně reálný – v komplexu autorů vůči překladatelům.

Prezydent Krokadýlů není ovšem lecjaký překlad. Předjímá zlom ve vývoji překladatelské praxe, formuluje dosud neprozkoumané možnosti, posunuje úhel nazírání. *Zběsilý život* v překladu Radovana Krátkého a *Osamělost přespolního běžce* byly zajisté v daném okamžiku důležité překladatelské počiny; nové cesty však otvírá teprve *Prezydent Krokadýlů*. A jsou-li překladatelé Zábranova formátu veleřídkým jevem, *Prezydent Krokadýlů* je jedním z oněch nepočetných titulů tvořících uzlové body v dějinách překládání.

Vraťme se k vážnosti, jíž se těší překládání u české intelektuální obce. V generaci Škvoreckého se toto uznání zmnohovýrazilo díky politické situaci. Přeložit a vydat „problematický“ titul bylo totéž co přesrat režim.

O přesrávání režimu, o „*legračních, tehdy poněkud riskantních skopičinkách*“ (Šk 13) Josef Škvorecký tuze rád hovoří. Není důvod pochybovat o tom, že *Prezydenta Krokadýlů* objevil a jako redaktor SNKLU nakonec prosadil k vydání – do té míry se podílel na přesrání režimu, do té míry je vydaná kniha i jeho dítětem. Je rovněž pravděpodobné, že Zábranova práci sledoval zblízka, radil, navrhoval, namítal, doporučoval, opoznámkovával. Koneckonců byl nejen Zábranovým přítelem a zkušenějším anglistou, ale i redaktorem nakladatelství, v němž kniha na jeho popud vycházela. Možná dodal i neologismus „*rourák*“ (Šk 2 + 13). Ale výsledná podoba nenese v žádném případě „*znaky [jeho] dikce*“: je zábranovská do morku kostí.

Leč spekulujme dál.

Jeden můj přítel emigrant hovořil nedávno o naivitě, s níž si emigranti vymýšlejí a přibarvují historky, které pak předhazují

svým souputníkům i okouzleným zahraničním posluchačům. „Voni dycky někde něco plácnou a pak už to jede,“ pravil dotýčný. Neboť je-li snadné plácet doma – a Bůh ví, že to snadné je –, je to ještě snazší v emigraci. Profesor americké literatury v exilu, obklopený houfy srandychtivých studentů, neúnavný kronikář, ironický vypravěč a milovník skopičinek Škvorecký – osobně mám za to, že někde něco plácnul a pak už to jelo.